

DAIVA MURMULAITYTĖ
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: leksikologija ir leksikografija,
žodžių daryba.

NAUJAŽODŽIŲ DUOMENYNŲ LESIKA PAKELIUI Į BENDRINĖS LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNĄ

The Lexis of the *Database of Lithuanian Neologisms* Is on Its Way to the *Dictionary of Standard Lithuanian*

ANOTACIJA

Šio straipsnio tikslas panagrinėti *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne* pateikiamą naująją leksiką ir su ja susijusią informaciją bei išsiaiškinti esminius sisteminius dalykus, į kuriuos reikia atsižvelgti, jo duomenis apdorojant leksikografiškai ir įtraukiant į įvairius žodynus, pirmiausia – į *Bendrinės lietuvių kalbos žodyną*. Svarbu, kad pastarasis nuo Duomenyno skiriasi tikslais, uždaviniais, funkcijomis, metodologiniais sudarymo ir duomenų atrankos principais, sistema. Domėtasi veiksmažodžiais ir jų abstraktais (priesagos *-imas / -ymas* vediniais), darant prielaidą, kad tyrimo rezultatais bent iš dalies bus galima pasinaudoti leksikografiškai parengiant ir kitų leksikos grupių žodžius. Nustatyta keletas svarbių aspektų (veiksmažodžių abstraktų darybos reguliarumas, sangrąžiniai vediniai, daugiareikšmiškumas, apibrėžčių formulavimas, normiškumas), kuriais dvi aptariamios duomenų bazės, jų sistemos, iš esmės skiriasi. Juos būtina turėti galvoje tikslinant, pildant, apdorojant Duomenyno informaciją, prieš jai tampant žodyno tekstu.

ESMINIAI ŽODŽIAI: naujažodžiai, žodynas, sistemiškumas, semantika, veiksmažodžių abstraktai, leksikografinė apibrėžtis.

ANNOTATION

The paper sets out to investigate new lexis in the *Database of Lithuanian Neologisms* and to identify the key systemic factors to be taken into consideration when the data of the above Database is lexicographically processed and included in different dictionaries, first

of all, the *Dictionary of Standard Lithuanian (Bendrinės lietuvių kalbos žodynas)*. The latter differs from the former in its aims, goals, functions, methodological principles of compilation and data selection, structure and system. The present research focuses on verbs and their suffixal derivatives, namely, abstract nouns derived with the help of the suffixes *-imas/-ymas*. Presumably, the results of the investigation might contribute to solving lexicographic problems related to including such words and words of other lexical fields in a dictionary. In the course of investigation, several important aspects have been identified, such as regular derivational patterns when building abstract nouns from verbs, reflexive derivatives, polysemy, lexicographic entries, normativity; they set the two databases and their systems apart. The aspects are very important when updating and processing information in the *Database of Lithuanian Neologisms* before such information becomes part of a dictionary.

KEYWORDS: neologisms, dictionary, systematicity, semantics, deverbal abstract nouns, lexicographic definition.

ĮVADAS

Bendrinės lietuvių kalbos žodynas (toliau – Žodynas, BŽ) visuomenės labiausiai laukiamas dėl dviejų priežasčių – atnaujinto antraštyno ir tikintis turėti patikimą norminės kalbos šaltinį. Naudotojai, be kita ko, nori jame rasti ir naujosios norminės leksikos, paaiškintos semantiniu, gramatiniu, kirčiavimo, stilistiniu, vartojimo sričių ir kt. požiūriais.

2011 m. spalio mėnesį pradėtas kurti *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* (toliau – Duomenynas, ND) – nebaigtinė, nuolat kintanti ir pildoma duomenų sanauja, iš kurios matyti naujaisi lietuvių kalbos leksikos vartojimo pokyčiai. Joje „kaupiami nuo XX a. pabaigos lietuvių kalboje atsiradę ir dabartinėje viešojoje vartosenoje atsirandantys nauji žodžiai (skoliniai ir naujadarai), žodžių junginiai ir santrumpos, naujos žodžių reikšmės, taip pat informacija apie naujažodžių kilmę, vartojimą ir norminimą“ (http://naujazodziai.lki.lt/Index.asp?Apie_duomenyna). Tai yra unikalus Žodyno šaltinis, tenkinantis du iš kelių svarbiausių pastarojo kūrėjų poreikių – nepraleisti pro akis naujausios leksikos ir gauti informacijos apie jos kodifikaciją. Duomenyno kūrėjų tikslas – „sukurti duomenų bazę, kurioje būtų galima nuolat kaupti naująją lietuvių kalbos leksiką [...], taip pat lietuvių kalbos vartotojams pateikti praktinės informacijos, kurios nėra kituose dabartinės leksikografijos šaltiniuose“ (*ibid.*). Iliustravimas autentiškais vartosenos faktais (su jų šaltinių nuorodomis) ir nuotraukomis

žodynininkams taip pat yra labai naudingi, nes teikia papildomos informacijos tikslinantis naujažodžio apibrėžtis, vartosenos sritis ir kt.

Dabartiniu etapu naujažodžiai į Duomenyną patenka nuosekliai peržiūrint įvairius XX a. pabaigos – XXI a. pradžios kodifikacijos veikalus ir naujažodžiams skirtus mokslo darbus bei skaitant įvairius tekstus ir rankiniu būdu iš jų renkant naująją leksiką (Miliūnaitė 2015: 170). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad naujažodžiai renkami rankiniu būdu, taigi, matyt, į Duomenyną dėdama, kas aptinkama, privalomai neieškant tos pačios semantinės grupės ar vartojimo srities, to paties darybos afikso ar darybos lizdo naujažodžių (bet radus juos susiejant). Tuo (be įvairių kitų dalykų) Duomenynas skiriasi nuo Žodyno, kuriame šie dalykai tikrinami, siekiant vieno pagrindinių žodyno bruožų – sistemiškumo.

Taigi, koks Duomenyno naujažodžių kelias į Žodyną? Ką turi atlikti žodynininkai, kaip pritaikyti Duomenyne pateikiamą informaciją, kad šio duomenys atitiktų Žodyno tikslus, uždavinius ir metodologinius sudarymo principus? Tolesni pastebėjimai, beje, nėra taikomi išskirtiniu *Bendrinės lietuvių kalbos žodyno* atveju, iš esmės jie gali būti svarbūs bet kurio leksikografinio leidinio kūrėjams.

Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, buvo tiriami Duomenyne pateikiami veiksmožodžiai ir jų abstraktai – veiksmožodiniai priesagos *-imas / -ymas* veidiniai. Tai yra naujažodžiai (naujadarai, skoliniai, hibridai) ir naujas reikšmes įgiję jau anksčiau fiksuoti žodžiai. Daryta prielaida, kad tyrimo rezultatais bus galima pasinaudoti leksikografiškai parengiant ir kitų leksikos grupių žodžius. Nustatyta, kad svarbūs šie aspektai:

- veiksmožodžių abstraktų darybos reguliarumas,
- sangrąža,
- apibrėžtys,
- daugiareikšmiškumas,
- normiškumas.

VEIKSMAŽODŽIŲ ABSTRAKTŲ DARYBOS REGULIARUMAS

1. 2016 04 01 Duomenyne buvo pateikiama 271 veiksmožodžio bendratis ir 92 veiksmožodžių abstraktai, padaryti su priesaga *-imas / -ymas*. Tyrimo metu (iki 2016 m. birželio) Duomenynas pasipildė dar dviem bendratimis (*paguglinėti, užkoučinti*) ir abstraktu *pakoučinėmas*. Toliau pateikiami skaitiniai tyrimo duomenys daugiausia yra procentiniai, taip stengiantis sudaryti kurį laiką pastovesnį statistinį vaizdą, nes Duomenynas nuolat pildomas, tad absoliutūs skaičiai kinta greičiau.

Keli naujažodžiai turi ne vieną, o 2–3 reikšmes, pvz.: *kabliuoti* 1. ‘mesti kamuolį kabliu krepšinyje’; 2. ‘patraukti’; 3. ‘priekabiauoti’ (apie 4-ąją reikšmę žr. daugiareikšmiškumo skyrelyje); *pozicionavimas* 1. ‘rinkodaroje – tam tikros prekės ar organizacijos įvaizdžio kūrimas, orientuojantis į tam tikrą tikslinę grupę ir siekiant įsitvirtinti tarp konkurentų’; 2. ‘kokio nors asmens įvaizdžio kūrimas’, taigi iš viso tirta 280 veiksmažodžių leksemų ir 94 veiksmažodžių abstraktų leksemos.

2. Tik ketvirtadalis (25 proc.) veiksmažodžių abstraktų, padarytų su priesaga *-imas / -ymas* Duomenyne turi pamatinius veiksmažodžius, pvz.: *aitvaravimas – aitvaruoti, barmenavimas – barmenauti, dykumėjimas – dykumėti, gryninimas – gryninti, klubinėjimas – klubinėti, skaitmeninimas – skaitmeninti, trolinimas – trolinti, apšildymas – apšildyti* ir kt. Interneto vartoseną rodo, kad iš tiesų tokių porų yra apie 74 proc., t. y. realiai vartojami į Duomenyną neįtraukti abstraktų *banalizavimas, gražulėjimas, įgalūninimas, išsikūnijimas, keistėjimas, nukrikščionėjimas, nureligėjimas, nusvaigimas, pasidūžginimas, pasisėdėjimas, persemantizavimas, sumamėjimas, vaiduokliavimas, vokavimas, žalinimas* ir kitų pamatiniai veiksmažodžiai *banalizuoti, gražulėti, įgalūninti, išsikūnyti, keistėti, nukrikščionėti, nureligėti, nusvaigti, pasidūžginti, pasisėdėti, persemantizuoti, sumamėti, vaiduokliauti, vokuoti, žalinti* ir kt. Tas pat pasakytina ir apie paprastai neteiktinus skolintų šaknų žodžius *aplaušinimas, apsišopinimas, kliksėjimas, pasikoučtinimas* ir kt., kurių internete vartojami pamatiniai veiksmažodžiai *aplaušinti, apsišopinti, kliksėti, pasikoučinti* ir kt. Duomenyne nepateikiami.

Panaši padėtis matyti ir pažiūrėjus atvirkščia kryptimi, t. y. panagrinėjus, kiek Duomenyno veiksmažodžių šiame šaltinyje turi savo abstraktus ir kiek tokių pamatinių veiksmažodžių bei jų abstraktų porų realiai vartojama. Kadangi veiksmažodžių bendračių apskritai Duomenyne yra daugiau nei veiksmažodžių abstraktų, padarytų su priesaga *-imas / -ymas*, tai bendračių, Duomenyne turinčių atitinkamą abstraktą, procentas yra mažesnis (17 proc.) nei abstraktų, turinčių pamatinį veiksmažodį (min. 25 proc.). Interneto vartoseną rodo, kad dar 54 proc. Duomenyne pateikiamų veiksmažodžių (*aiškiaregiauti, alkoholiauti, atsitapatinti, atskambinti, atvirauti, audituoti, debatuoti, dekupažinti, dietintis, donuoti, feminizuoti, grilinti, guglinti, homoseksualizuoti, įbūnti, įdrauginti, įmuziejinti, įsipatoginti, isterikuoti, išgryninti, išmanėti, į(si)tinklinti, kabliuoti, kriminalizuoti, levituoti, lobuoti, maskulinizuoti, monetizuoti, naviguoti, nomenklatūrėti, nujautrinti, numokyti, nuotykiauti, nutekinti, paguglinti, papirinti, paprieskonuoti, pasikultūrinti, persipuošti, pramogėti, radikalizuoti(s), seneliauti, struktūruoti, suarabėti, sucivilinti, sugrėsminti, suradikalėti, surobotėti, susisvarbinti, vienišiauti, žaliavalgiauti* ir kt., taip pat nenorminiai *feikinti, išsikalnėti, laikinti, nuherojinti, nususelfinti, perspjauti, replikuoti, selfintis* ir kt.) turi realiai vartojamus, bet Duomenyne neužfiksuotus

abstraktus, tad apskritai galima teigti, kad tokių porų vartosenoje yra apie 70 proc.

Apibendrinant, matyt, galima teigti, kad 70–75 proc. naujųjų veiksmažodžių dabartinėje kalboje vartojami su savo abstraktais, priesagos *-imas / -ymas* vediniais¹. Taigi nors teoriškai šios priesagos vediniai padaromi iš kiekvieno veiksmažodžio, naujažodžių atveju tokių abstrakto – pamatinio veiksmažodžio porų realiai vartojama apie $\frac{3}{4}$. Duomenyne tik 17–25 proc., t. y. ne daugiau kaip $\frac{1}{4}$, nagrinėtos grupės naujažodžių pateikiama poromis – veiksmažodis su savo minėtos darybos abstraktu. Akivaizdu, kad toli gražu ne visi iš tiesų vartojami porų „veiksmažodis – jo abstraktas, priesagos *-imas / -ymas* vedinys“ nariai yra patekę į Duomenyną.

3. Žodyne aptariamosios darybos veiksmažodžių abstraktai pateikiami (tiek pateikimo formos, tiek abstraktų atrankos požiūriu) visiškai kitaip nei *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (toliau – DŽ) (apie skirtumus ir naujojo pateikimo privalumus žr. Murmulaitytė 2000, Murmulaitytė 2012, Liutkevičienė, Naktinienė, Vosylytė 2010). „Ypač svarbu, kad pateikiant veiksmažodžių abstraktus BŽ ne tik laikomasi sistemiškumo principo, bet ir atliekamas gana išsamus kiekvieno konkretaus žodžio leksikografinis tyrimas remiantis svarbiausiais duomenų šaltiniais [...]“ (Liutkevičienė, Naktinienė, Vosylytė 2010: 246). Taigi abstraktas

¹ Atskirai netirta ir neatsižvelgta į tai, kuris iš poros narių lietuvių kalboje atsirado ar galėjo atsirasti pirmasis. Įprasta manyti, kad darantis savus žodžius, dažniausia pirma sukuriamas naujas veiksmažodis, o iš jo pasidaromas abstraktas (*dykumėti* → *dykumėjimas*). Gali būti ir atvirkščiai – pirma (galbūt kaip terminas) pasiskolinamas, išsiverčiamas, adaptuojamas ar analogijos keliu atsiranda veiksmažodžio abstraktas, vėliau vartosenai prireikia ir paties veiksmažodžio, matyt, pasąmonėje buvusio atsirandant abstraktui, bet realiai nevartoto. Plg. atitinkamų veiksmažodžių Duomenyne neturinčius *pelėdžiavimas* ‘internetu pramoga – fotografavimasis neįprastu būdu (tupint kaip pelėdai) ir nuotraukų skleidimas’, taip pat, ko gero, autorinį pavienį *automobilinimas* ‘senamiesčio užkimšimas automobiliais’ ir kitus pavienius (nors Duomenyne taip nepažymėtus): *reitingėjimas* ‘reitingų sureikšminimas; mėginimas sureitinguoti viską, ką įmanoma’, *subankinimas* ‘atsiskaitymo grynaisiais pinigais apribojimas, atliekant šią funkciją tiesiogiai per bankus’. Pasitaiko, kad abstraktas ar kitoks vedinys įgyja naują reikšmę, o jo pamatinis (formos požiūriu) veiksmažodis ta naująja reikšme lyg ir nėra vartojamas ar pasirodo tik sporadiškai. Pavyzdžiui, jau įprasti slengo žodžiai *atsilupęs, -usi* ‘nesiorientuojantis aplinkoje, atsilikęs’, *atsilupėlis, atsilupėlė* ‘kas nesiorientuoja aplinkoje, yra atsilikęs’, *atsilupimas* ‘nesiorientavimas aplinkoje, atsilikimas’, tačiau praktiškai negirdėti ir nematyti asmenuojamųjų pamatinio veiksmažodžio *atsiluputi* formų šia reikšme (ko gero, net minėtas dalyvis jau yra subūdvardėjęs). Panašiai ir *atsipūtęs, -usi* ‘atsipalaidavęs, be įtampos’ atveju – vargu, ar šis (subūdvardėjęs?) dalyvis remiasi LKŽe pateikiama veiksmažodžio *atsipūsti* leksema ‘pailsėti, atsigauti’ ar kuria iš DŽe pateikiamų leksemų: 1. ‘atsikvėpti’; 2. ‘kiek pailsėti’. Kita vertus, *atsiluputi* lizdo atveju būtų sudėtinga paaiškinti net keleto veiksmažodinių vedinių atsiradimą nesant jų pamatinio veiksmažodžio. Tam, kad būtų konkrečiau atsakyti į šį ir su juo susijusius klausimus, reikia atskiro nuodugnaus tyrimo, matyt, apimančio ne tik nagrinėtos grupės darybiškai susijusius žodžius.

nepatenka į Žodyną automatiškai, remiantis tuo, kad šių abstraktų daryba yra reguliari, t. y. tokius abstraktus praktiškai galima pasidaryti iš kiekvieno veiksmožodžio (Urbutis 1978: 100), kaip, matyt, yra atsitikę DŽ. Vis dėlto, turint galvoje minėtą darybos reguliarumą, nusprendus į Žodyną įtraukti naują veiksmožodį, būtinai tiriama ir jo abstrakto vartoseną, aiškinamasi pastarojo semantinė struktūra, vartojimo dažnumas ir paplitimas, normiškumas ir kt. Jei veiksmožodžio abstraktas atitinka įprastus atrankos kriterijus, formuojamas atskiras jo žodyninis straipsnis, kuriame, kaip ir kitų žodžių atveju, pateikiama su antraštiniu žodžiu susijusi morfologinė, akcentinė, semantinė, stilistinė ir kt. informacija.

Taigi naudojantis Duomenynu kaip vienu iš Žodyno šaltinių ir nusprendus į Žodyną traukti vieną ar kitą jame užfiksuotą veiksmožodį, turi būti tiriama ir jo abstrakto² vartoseną. Ir atvirkščiai – jei Duomenynas teikia tik abstraktą, bet nefiksuoja jo pamatinio veiksmožodžio, žodyninkas turi pasidomėti ir pastarojo vartoseną. Tad darybos poros „veiksmožodis – jo abstraktas, veiksmožodinis priesagos *-imas / -ymas* vedinys“ leksikografiškai turi būti nagrinėjamos kartu. Duomenyne (dėl skirtingų tikslų, uždavinių ir sudarymo metodikos) tokia procedūra nėra atliekama. Tai akivaizdu tais atvejais, kai radus jame užfiksuotą abstraktą ir pasidomėjus jo pamatiniu žodžiu paaiškėja, kad pastarasis yra dažnai vartojamas, Google paieškos sistema jo vartosenos pavyzdžių randa šimtus ar net tūkstančius (skaičiuojant su pasikartojančiais). Pavyzdžiui, Duomenynas pateikia veiksmožodį *struktūruoti* ‘struktūrinti, sukurti struktūrą’ ([...] *šiuolaikinis studentas nemoka mokytis – nestruktūruoja nei darbo laiko, nei informacijos* [...]). Jo abstrakto *struktūravimas* vartosenos pavyzdžių 2016 07 01 rasta 7400 (nesikartojančių – 175), pvz.³: *knygos struktūravimas yra aiškus ir patogus • istorijos žinios ir jų struktūravimas • [...] politologinis Lietuvos ir Lenkijos santykių struktūravimas • dienos planavimas ir struktūravimas • šios pamokos padeda mokinių struktūravimo ir formalizavimo gebėjimams lavinti, algoritminiam mąstymui formuoti • taip pat atlieku medienos sendinimą – struktūravimą (rieviaimą) išryškinant medžio struktūrą • tekstas, pasak R. Barthes’o, yra „ne struktūra, bet struktūravimas, ne daiktas, bet darbas ir žaidimas • muzikos prasmė glūdi jos struktūravime • struktūravimo metodas – dalyvio veikla apribojama, pateikiamos specifinės instrukcijos, parenkama muzika arba instrumentai, nurodomos veiklos rūšys • paveikslus galima naudoti sąmonės erdvės struktūravimui • vienas įrankis ir trys specialūs šepėčiai – struktūravimui, tarpiniam šlifavimui ir poliravimui*

² Abstraktų, padaromų su kitomis priesagomis ar galūnėmis, pavyzdžiui, *-is, -esys, -ulyš, -yba, -smas, -sena, -ynės; -a, -is, -as* ir kt. (DLKG 1996: 94–100), daryba nėra tokia reguliari, todėl jų atveju toks privalomas tyrimas nėra tikslingas.

³ Internetė rasti vartosenos pavyzdžiai pateikiami netaisyti, vienas nuo atskirti stambiais taškais (•). Aptariamasis žodis juose paryšklinamas, kupiūruotos vietos žymimos [...].

• *vadovėlio tekstas vientisas, be paryškinių, išskyrimų, **struktūravimų** ir t. t.* Pavyzdžių įvairovė ir daugiskaitinių formų vartoseną rodo, kad abstrakto atveju, matyt, būtų galima skirti ne vieną šio žodžio reikšmę (tokiu atveju, papildomai semantiškai tirtinas ir pats pamatinis veiksmažodis, siekiant išsiaiškinti, ar nereikia ir jo reikšmės konkretinti). Analogiškas darbas turėtų būti atliekamas ir atvirkščia kryptimi – jei Duomenyne yra abstraktas, pavyzdžiui, *sumamėjimas* ‘buvimo mama suabsoliutinimas, atsiribojimas nuo kitų gyvenimo dalykų’, bet nėra jo pamatinio veiksmažodžio, šiuo atveju – *sumamėti*⁴, reikia išsiaiškinti ir pastarojo vartoseną. Jos rasta įvairių formų: *moters susilaukusios bijo „sumamėti“ • nereikia sumamėti ir nieko nematyti tik kūdikį • vienos lieka patrauklios, kitos nelabai, vienos „sumamėja“ ar net subobėja, kitos lieka misės • tiesiog jei esi mergina iš tų jaunesniųjų ir susilauki vaikučio, tai juk automatiškai sumamėji, pradedi labai daug šnekėti apie mamų reikalus [...] • feministės neniekina motinystės, jos nesutinka, kad moteris sumamėtų ir daugiau neturėtų jokių tikslų ir siekių • teisingai, atspėjote – tai beviltiškai sumamėjusios nenusiovylusios namų šeimininkės • laukiamos visos mamos, ir „sumamėjusios“ ir nelabai • parašiau kaip kokia „sumamėjus“ :))) ir kt.*

Išsiaiškinus, kad Duomenyne nesantis vienas iš poros „veiksmažodis – jo abstraktas“ narių yra vartojamas, toliau jo nagrinėjimas vyksta įprasta Žodyno teksto rašymo tvarka – domimasi šio žodžio vartosenos dažnumu, normišku, paplitimu ir kt. Gali būti, kad Duomenyne nefiksuotas, bet papildomai ieškant rastas žodis vis dėlto yra pernelyg retas ar okazinis. Šiuo atveju išryškėja Duomenyno ir Žodyno, kaip dviejų leksikos kaupyklų, skirtumas: į Duomenyną jis vis dėlto, matyt, trauktinas, o į Žodyną – ne. Priežastis – skirtingi šių šaltinių uždaviniai ir funkcijos. Duomenyne svarbiausia nepraleisti naujo fakto, Žodyne – tas faktas turi būti pakankamai dažnas, nusistovėjęs vartosenos, aiškios semantinės struktūros. Ir, kas yra labai svarbu, – norminis.

SANGRAŽINIAI VEDINIAI

Tiriant naujųjų veiksmažodžių ir jų abstraktų santykį, vartoseną ir fiksavimą Duomenyne, pastebėta, kad jis dažnai pateikia paprastąjį veiksmažodį (pavyzdžiui, *feisbukinti* ‘nekonkrečios reikšmės veiksmažodis, sietinas su socialiniu tinklu feisbuku’, *nugrybauti* ‘nuklysti (ir perkeltine reikšme)’ ir kt.), bet

⁴ Duomenyne nėra jo pamatinio žodžio *mamėti*, taip pat neužfiksuotas *grybauti*, nors teikiamas *nugrybauti* ‘nuklysti (ir perkeltine reikšme)’ ir pan. Duomenyne nesantys jame pateikiamų priešdėlinių veiksmažodžių pamatiniai žodžiai – dar vienas atskiro tyrimo reikalaujantis dalykas. Dar žr. 15-tą išnašą.

nepateikia realiai vartojamo atitinkamo sangražinio (*feisbukintis*, daugiau apie jį žr. apibrėžčių skyrelyje, *nusigrybauti*, apie šį dar žr. 15-tą išnašą, ir kt.).

Kartais Duomenynas pateikia sangražinį vedinį, bet nefiksuoja vartojamo atitinkamo paprastojo, pvz.: vartosenos pavyzdys *tas pretenzingas manieringas jūsinimas atrodo juokingai ir keistai, ypač karštų diskusijų fone* rodo, kad įmanomas ir nesangražinis veiksmažodis *jūsinti* (Duomenynas pateikia tik sangražinį *jūsintis* ‘kreiptis į asmenį įvardžiu *jūs*’⁵. Ir iš tiesų internetinėje vartosenoje jo esama: [...] *būna, kad žmonės taip, pavyzdžiui, darbinėje aplinkoje, įpranta visus jūsinti, kad jūsina ir savo draugų draugus ar net antras puses [...]*. Kitas atvejis – Duomenyne pateikiami veiksmažodžių abstraktai *apsipirkinėjimas* (ir veikėjo pavadinimas *apsipirkinėtojas, -a*), *apsišopinimas*, bet nėra nei atitinkamų nesangražinių vedinių, nei pastarųjų pamatinių nesangražinių veiksmažodžių. Vis dėlto internete skelbiama: *10 metų stilisto patirties turinti apipirkinėtoja internetu kviečia pakeisti savo gyvenimą. Galiu suformuoti Jūsų stilių [...]*, ir šis veikėjo pavadinimas padarytas ne iš LKŽe fiksuotos leksemos *apipirkinėti* iter. dem. *apipirkti* 1. ‘visiems užtektinai visko nupirkti’. Vadinasi, nauja nesangražinė vartoseną vis dėlto yra, ir Duomenyne fiksuotina bent jau nauja *apipirkinėti* reikšmė⁶. Plg. naujažodžius *nusiselfinti* ‘nusifotografuoti asmenukei’, *nusišalčiu-tinti* ‘nusifotografuoti asmenukei socialinių tinklų ir pramogų pasaulio veikėjos Monikos Šalčiūtės stiliumi’, kurie dėl savo semantikos (asmenukės sukuriama fotografuojant save) negali būti nesangražiniai. Taip pat čia neturimi galvoje ir tie atvejai, kai Duomenynas fiksuoja tik sangražinį vedinį, nes potencialaus nesangražinio vartosenos nėra, pavyzdžiui, nepavyko rasti žodžio **jovaitinti* vartosenos, plg. Duomenyne fiksuotąjį *įsivaitinti* ‘prisiimti svetimą vaiką vaikaitio (anūko) teisėmis’.

Pasitaiko, kad apie (sangražinio) veiksmažodžio buvimą (jei ne realioje vartosenoje, tai bent naujažodžio kūrėjų pašąmonėje) galima spręsti tik iš realiai vartojamo jo abstrakto. Tarkim, siekiant išsiaiškinti, ar vartojamas veiksmažodžio *nugalinti* ‘atimti galią’ abstraktas, rastas sakinytis *ar nebus taip, kad visuomenės nugalinimas ir nusigalinimas taip įsisavintas, jog egzistencija kitaip nesuvokiama ir nepateisinama kaip tik per įtakingųjų ir galingųjų dominavimą?*⁷ Iš jo galima spręsti, kad teoriškai įmanomas ir sangražinis veiksmažodis *nusigalinti*. Ar jis išties vartojamas, ar rastas sangražinis daiktavardis tėra okazinis, reikia tirti atskirai.

⁵ Abstraktai tyrimo metu Duomenyne nefiksuoti.

⁶ Jei ne nauja reikšmė atgijęs žodis ar naujažodis, nes LKŽe iš esmės pateikia tik sangražinę vartoseną: *apipirkinėti*; M iter. dem. *apipirkti* 1. | refl. K: *Iš tų uogų (už uogas gautų pinigų) apsipirkinėju* Rdn. *Nora apsipirkinėti i žanyties* Krš.

⁷ Nei paprastasis, nei sangražinis daiktavardžiai (*nugalinimas, nusigalinimas*) Duomenyne 2016 06 28 nebuvo užfiksuoti.

Įdomus pavienio naujadaro *išžmoginti* ‘sunaikinti žmogiškąją (skirtingą nuo gyvūno) žmogaus prigimtį’ atvejis. Tyrimo metu Duomenyne jis buvo iliustruojamas vieninteliu Vytauto Radžvilo sakiniu su dviem – paprastuoju ir sangražiniu – veiksmažodiniais priesagos *-imas* vediniais (*kelis šimtmečius trunkantis Vakarų žmogaus iš(si)žmoginimo procesas*). Iškalbinga korektūros klaida (veiksmažodžio vartosena pailiustruota jo vedinio, daiktavardžio, pavyzdžiais), rodanti jaučiamą organišką veiksmažodžio ir jo abstrakto ryšį. Veiksmažodis *išžmoginti* išties yra vartojamas, ir ne viena reikšme, plg. platesnius dviejų leksemų kontekstus, pirmuoju atveju dar galima kalbėti apie sąsajos su gyvūnais semą, antruoju jos nėra:

1. *Tai yra svarbiausia ir esminė pasakos savybė – herojai sugrąžina sau žmogišką pavidalą ar jį išsaugo. [...] Ką gi mes regime daugelyje šiuolaikinių „pasakų“? [...] Pirmiausiai krinta į akis herojų esmės transformacija – jie yra, jei galima taip pasakyti – išžmoginti. Ryškus to pavyzdys – Voražmogis (būtent taip – ne žmogiavoris, o voražmogis: Spider-Man) ir ištisa gauja įvairiausių mutantų, pradedant kiborgais, baigiant vampyrais.* (<http://versijos.lt/trumpa-animacines-mitologijos-anatomija/>; žiūrėta 2016 07 11).

2. *Tapyba – subjektyvus menas. Taip pat ir abstraktus. Tai yra pastanga pasiekti vieną idealią, taigi nepasiekiamą ribą – „sužmoginti“ savo vaizdinius, kitaip tariant, ištirpdyti pasaulį subjektyviame „žmogaus“ vaizdinyje, parodyti, koks jis būtų absooliučiai žmogiškam žvilgsniui. Objektyvusis menas siekia kitos, priešingos, idealios ribos – mėgina „išžmoginti“ tikrovę ir jos vaizdinius, parodyti, kokie jie būtų stebimi „ikižmogišku“ grynosios gamtos žvilgsniu.* (<http://klaipeda.diena.lt/dienrastis/menas/dvi-tapybos-ir-realybes-puses-125392>; žiūrėta 2016 07 11) • *Abstrakcionizmas įveikė ir pašalino stebėjimo kryptis, suteikdamas žvilgsniui kontrastų, formų, spalvų žaismės potyrį, meno dehumanizavimo džiaugsmą. Išžmogintas menas susiliejo su gamtos formų žaismingais atspindžiais, išsivadavusiais iš fizinės priklausomybės, su spalvų energija, netekusia evoliucinės ar ideologinės krypties ir reikšmės [...]* (http://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2015/04/PMDF_Mazeikis_7.pdf; žiūrėta 2016 07 11).

DLKT sangražinio veiksmažodžio *išsižmoginti* vartosenos nėra, tačiau vieną faktą, ieškant daugiau sangražinio abstrakto pavyzdžių, pavyko aptikti kitame to paties Vytauto Radžvilo tekste: *Kitaip tariant, gilėjanti ES integracija yra tolydžio stiprėjantis ir spartėjantis to, ką mes dar iki XX a. vid. vadinome Europa, naikinimo vyksmas. Ir šitas vyksmas reiškia, kad mes, kurie save laikome europiečiais, paprasčiausiai išsižmoginame. Specialiai vartuju „išsižmoginimo“ sąvoką turėdamas omenyje, kad virstame savotiškos rūšies socialiais gyvūnais, neturinčiais jokių aukštesnių siekių ir tikslų* (<http://www.propatria.lt/2015/12/vytautas-radzvilas-europos-sajunga-prie.html>, žiūrėta 2016 07 11). Taigi Duomenyne fiksuotinas ir sangražinis veiksmažodis.

Apibendrinant pastabas apie sangražinių ir nesangražinių žodžių santykį, vartoseną ir pateikimą Duomenyne primintina, kad pagrindinis šios duomenų bazės tikslas – fiksuoti naują leksiką, ją pastebinti įvairiuose informacijos šaltiniuose, bet neieškant metodiškai, tikslingai. Duomenynas neturi tikslo suformuoti sangražinių ir nesangražinių veiksmažodžių bei atitinkamų jų vedinių sistemos. Čia svarbiau „laiku pastebėti naujus leksikos reiškinius, juos fiksuoti, susisteminti [užfiksuotus – *aut. past.*], aprašyti, parodyti vartosenos polinkius, nustatyti naujažodžių normiškumą ir teikti rekomendacijas kalbos vartotojams, nelaukiant, kol pasirodys ar atsinaujins ilgai rengiami norminamieji veikalai“ (Miliūnaitė 2015: 162). Žodyne tokia sistema turi būti, aišku, atsižvelgiant ir į taisyklingumo, dažnumo bei kitus leksikos atrankos kriterijus. Taigi net nutarus įtraukti į Žodyną kokį Duomenyne fiksuotą veiksmažodį bei aptikus vartojant ir sangražinį jo atitikmenį bei jų abiejų abstraktus, nebūtinai visi keturi naujažodžiai šiame žodyne atsirastų.

NAUJAŽODŽIŲ APIBRĖŽTYS

Duomenynas nėra žodynas, jame siekiama apibūdinti naują, neretai nežinomą realiją, apibrėžti naują sąvoką⁸, tačiau nesiekama formuoti žodyninio straipsnio, nekuriama žodžių reikšmių ir apibrėžčių sistema. Tad Duomenyno apibrėžtys, nusprendus žodį iš šio šaltinio įtraukti į Žodyną, negali būti ir nėra tiesiog kopijuojamos. Jos tėra atspirties taškas, nuo kurio prasideda įprastas žodyninio straipsnio kūrimas – remiantis Duomenyne pateikiamais ir papildomai rastais vartosenos pavyzdžiais, apibrėžtis tikslinama, plečiama ar siaurinama, arba kuriama iš naujo.

1. Neretai nustatoma, kad naujažodžio apibrėžtis pernelyg siaura, pritaikyta konkrečiam vartosenos pavyzdžiui, internetinė naujažodžio vartoseną rodo, kad ji galėtų būti platesnė. Kalbant apie veiksmažodžių semantiką, daug papildomos informacijos galima sužinoti ir patyrinėjus jų (tiek Duomenyne pateikiamus, tiek jame nefiksuotus) abstraktus. Keletas pavyzdžių, rodančių, kad naujažodžių apibrėžtis, atsiribojant nuo pavienių konkrečių pavartojimo atvejų ir orientuojantis į platesnę vartoseną, reikėtų tikslinti.

Pasikultūrinti ‘dėl mados, o ne iš poreikio apsilankyti kultūros renginiuose’. Regis, tai laisvojo stiliaus žodis (Duomenyne pažymėtas kaip turintis slengo funkciją atspalvį), reiškiantis tiesiog apsilankymą kultūros renginyje, plg.: [...]

⁸ Naujažodžių atveju tai kelia sunkumų, nes „ne visada įmanoma, ypač jeigu turima nedaug vartosenos duomenų, tiksliai apibrėžti naujažodžio reikšmę ar reikšmes (nustatyti reikšmių skirtį, atspalvius, stilistinius požymius“ (Miliūnaitė 2015: 174).

penkiolikos bėgdavau iš pamokų, kad iš Mažeikių nutranzuočiau į Vilnių, į „Mados infekciją“, pasižmonėti, **pasikultūrinti**. Tai remia ir šio veiksmažodžio abstrakto vartoseną: *Kokie dar pasikultūrinimai manęs laukia? Planuoju vykti į „antigonę“.* Ir toks nelabai kultūrinis **pasikultūrinimas** – į observatoriją stebėt žvaigždžių. Šie ir daugelis kitų, ypač šnekamosios kalbos, vartosenos pavyzdžių nerodo semos ‘dėl mados, ne iš poreikio’.

Dialoguoti Duomenynas pateikia dvi leksemas – iš religijos ir meno sričių: 1. ‘plėtoti religinį dialogą’; 2. ‘megzti dialogą meninės kūrybos priemonėmis’. Kai kurie Duomenyne pateikiami vartosenos pavyzdžiai leidžia manyti, kad *dialoguoti* juose galima suprasti ir ne taip siaurai, be būtinų religinių ar meninių aspektų, kuriuos vienu ar kitu konkrečiu atveju tiesiog sąlygoja kontekstas. Šis veiksmažodis gali reikšti tiesiog ‘megzti, palaikyti dialogą’, plg.: *bažnyčia dialogo su mokslu, dėkodama Kūrėjui už žmogaus proto galias ir įsitikinusi, kad tikėjimas praplečia ir praturtina proto perspektyvą* (1-os leksemos pvz.), *spalvinė gama neklykia, o švelniai dialogo su žiūrovu ir vertintoju [...]* (2-os leksemos pvz.). Kad vartosenos platesne reikšme tikrai esama, rodo ir Duomenyne nefiksuoti vartosenos pavyzdžiai iš kitų vartojimo sričių, pvz.: *na va, vietoje buko klyksmo prieš pasikeitimus, profsąjunga dialogo su savo darbdaviu • [...] kad OS dialogo su vartotoju tai is principo nera blogai. blogai yra tada, kada ta dialogavima kisa ten kur jo maziausiai reikia • ES ir Kinija dialogo ekonomikos ir prekybos klausimais.*

Ta patį rodo ir šio veiksmažodžio abstrakto (Duomenyne nefiksuoto) vartosenos pavyzdys: *studentai ugdys dialogo, analizavimo bei viešo kalbėjimo įgūdžius [...]*. Tad jei dėl kitų priežasčių (aktualumo, vartosenos dažnumo ir t. t.) šis žodis būtų trauktinas į Žodyną, galimas daiktas, jis būtų apibrėžiamas ‘nekonfliktiškai bendrauti, tartis, megzti, palaikyti dialogą’.

Pervartoti ‘per daug vartoti; per dažnai vartojant nupiginti’. Duomenyne tėra vienas vartosenos pavyzdys ([...] *tai susiję su tam tikra „patriotizmo“ sąvokos devalvacija viešojoje erdvėje. Kažkuriuo momentu šis žodis buvo paprasčiausiai „pervartotas“, jį tarti tampa nebemalonu*), kurio aiškiai neužtenka, kad būtų išskirti 2 vienos reikšmės atspalviai. Šio veiksmažodžio abstrakto vartoseną – *sočiųjų riebalų rūgščių pervartojimas didina riziką susirgti lėtinėmis širdies ir kraujagyslių ligomis • ir tavo didžiųjų raidžių pervartojimas parodo tavo šiokią tokią aroganciją* – liudija, kad jis gali reikšti tiesiog pernelyg gausų ar pernelyg dažną, perteklinį vartojimą, neturint galvoje dėl to atsirandančio nupiginimo. Pastaroji, nupiginimo, semą galbūt labiau susijusi su Duomenyne pateikiamo vartosenos pavyzdžio kontekstu, kuriame kalbama apie sąvokos devalvaciją.

Picintis Duomenyne apibrėžiamas ‘įjunkti į picas; paversti picas įprastu valgiu Lietuvoje’ ir iliustruojamas vienu kupiūruotu sakiniu [...] *po 50 metų kalbėsime kiniškai ir kirsime jų plovą, kaip dabar „picinamės“*. Daugiau iliustracinių vartosenos pavyzdžių – *ninado tik :D ir picinamės ir sportuojam • su sesyte*

picinomės – rodo, kad *picintis* gali reikšti ir paprastą picų valgymą (plg. Duomenyne nefiksuotą *kavintis* ‘gerti kavą’ – *malonu ramiakiškai kavintis šeštadienio ryta • einu kavintis ;)* kas su manim?).

2. Pasitaiko ir priešingai – Duomenyne apibrėžtytys pernelyg abstrakčios.

Feisbukinti Duomenyne ne apibrėžtas, o paaiškintas – „nekonkrečios reikšmės veiksmažodis, sietinas su socialiniu tinklu *feisbuku*“. Vienintelis iliustracinis vartosenos pavyzdys *O kaip tautiškiau – feisbukiečiai, feisbukiškiai ar feisbukėnai? Feisbukinantis klausimas* (autorius – humoro laidų kūrėjas Haroldas Mackevičius) vargu ar leidžia šio žodžio reikšmę nusakyti konkrečiau, nebent remiantis platesniu kontekstu. Tikslią šio žodžio reikšmę galima nustatyti iš kitų, įprastesnių pavyzdžių. Peržvelgus jų gausybę (vien bendraties formos vartosenos 2016 06 28 Google paieškos sistema rado daugiau nei 4000), pvz.: *jaunimą reikia skatinti nuo mažų dienų daryti kažką daugiau, negu prie kompiuterio sėdėti, feisbukinti • galbūt vienas kitas ir ateina pajūtūbinti ar feisbukinti, bet didžioji dauguma palinkę prie knygų • neverta minėti išmaniųjų telefonų, nes tai būtinas atributas šiuolaikiniam mokiniui. Kad galečiau pamokų metu feisbukinti, googlinti, youtubinti, smsinti ir dar daug kitų, žodyne šio žodžio apibrėžtį galima būtų formuluoti ‘naudotis feisbuko socialiniu tinklu’. Minėta, kad Duomenyne neužfiksuotas atitinkamas sangrąžinis veiksmažodis *feisbukintis*, kurį būtų galima apibrėžti ‘bendrauti, dalytis informacija feisbuke’. Vartojami ir abiejų veiksmažodžių abstraktai *feisbukinimas* (pvz.: *mane užkniso pastovus naktinėjimas ir rytinis feisbukinimas*) ir *feisbukinimasis* (pvz.: *geras lietuviskas produkts tas one, gaila, kad krinta jau nuosekliai ir ilgai del feisbukinimosi linkiu atrasti kokiū nors nisu ir savybiu, kad issiskirti*), jų vartosenos pavyzdžiai paremia suformuluotas veiksmažodžių apibrėžtis.*

Liofilizuoti Duomenyne apibrėžiamas ‘džiovinti šaldant’, vartojimo sritys – maistas, technologijos. Žodyne nėra vartojimo srities pažymų, reiškiančių maistą ar technologijas, taigi šias naujažodžio reikšmės semas reikėtų įtraukti į apibrėžtį⁹.

3. Kai kurių žodžių apibrėžtis reikia kurti iš naujo arba tikslinti iš esmės, studijuojant atitinkamos srities mokslinę literatūrą, nagrinėjant dalykinius tekstus ir aiškinantis žodžio semantiką. Antai *galvojimas* Duomenyne paaiškintas

⁹ Anglų kalbos, iš kurios šis žodis kilęs, leksikografiniuose ir enciklopediniuose šaltiniuose vartojimo sričių aspektu jis apibrėžiamas plačiau – minima daugiau tokio džiovinimo šaldant veiksmo objektų, nurodoma tokios technologijos naudojimo tikslas ir pan.: ‘to freeze-dry (blood plasma or other biological substances)’; ‘to freeze-dry (esp. biologicals)’ (<http://www.yourdictionary.com/lyophilize#CCvsizqJdQMCQ8kG.99>); ‘to dry (blood, serum, or tissue) by freezing in a high vacuum’ (<https://www.vocabulary.com/dictionary/lyophilize>); „Freeze-drying—technically known as lyophilisation, lyophilization, or cryodesiccation—is a dehydration process typically used to preserve a perishable material or make the material more convenient for transport“ (<https://en.wikipedia.org/wiki/Freeze-drying>) ir pan.

„specialus žodis lietuvių filosofijai pavadinti“. Tiesą sakant, net tas vienintelis Duomenyne pateikiamas vartosenos pavyzdys rodytų, kad tai nėra būtent lietuviškos, o ne kokios kitos filosofijos apibūdinimas, greičiau jau tai būtų *filosofijos* sinonimas – *Kalbėdamas apie lietuvių filosofų mąstysenos ypatumus, A. Šliogeris pirmiausia pabrėžė, kad savarankiško lietuviško galvojimo, kitaip tariant savarankiškos lietuvių filosofijos, radimasis sutapo su lietuvių tautinės savimonės ir „aukštosios“ kalbos atsiradimu. Privalomą lietuviškumo semą šio žodžio semantikoje paneigia ir kiti to paties filosofo tekstai (plg. Galimas daktas – nors tai niekuo neįpareigojanti hipotezė, – kad savarankiškas filosofinis galvojimas labai glaudžiai susijęs su politinio mentaliteto atsiradimu. Bent jau graikai galvoja būtent taip. [...] Tai dar vienas lietuviškojo galvojimo bruožas, jį lemtingai skiriantis nuo keltogermaniškojo ir net nuo graikiškojo galvojimo.* (<http://www.lrt.lt/naujienos/kultura/26/74781>, žiūrėta 2016 07 10).

DAUGIAREIKŠMIŠKUMAS

Pasitaiko vienas kitas naujažodis, kurio Duomenynas pateikia ne visas reikšmes, jam būdingas interneto vartosenoje. Minėta, kad Duomenyne užfiksuotos 3 *kabliuoti* leksemos: 1. ‘mesti kamuolį kabliu krepšinyje’; 2. ‘patraukti’ ir 3. ‘priekabauti’. Tyrimo metu pastebėta 4-oji šio naujažodžio reikšmė iš žvejybos srities – ‘žvejoti pakertant, užkabinant žuvį kabliu (kabliukais)’: *dažniausiai kabliuoja tie, kurie nesugeba normaliu būdu pagauti „uz lupos“*. Šia reikšme vartojamas ir veiksmožodžio abstraktas *kabliavimas*, reiškiantis tokį draudžiamą žvejybos būdą: *Kauno mariose – būrys „kabliavimo“ mėgėjų • teks sumokėti tris kartus didesnę sumą, jei bus žvejojama draudžiamais įrankiais ar būdais (žeberklavimas, kabliavimas)* ir kt. Pastebėta, kad ši abstrakto leksema vartojama bene dažniausiai, kitos (pavyzdžiui, ‘patraukimo’: *žaidimas apart puikios grafikos, vidutiniško įgarsinimo, neturi svarbiausia jam elemento – „kabliavimo“*) pasitaiko rečiau, o krepšinio srities abstrakto vartosenos nepavyko rasti. Idomu, kad apiktas vienas, greičiausiai okazinis, abstrakto pavartojimas Duomenyne nefiksuota reikšme ‘rašant dėlioti kablelius’: *Čia, matot, tinklaraštis – nėra galimybių samdyti lituanistą ar šviežgalvį¹⁰ – pats aukoju savo laisvą laiką ir rašinėju mėgėjiškai. O kablelių per daug ar per mažai? Kalbininkai yra įnešę painiavos – kažkada „kabliavimas“ buvo griežtesnis, po to – atlaisvintas, o dabar jau ir nežinau...*

¹⁰ Daiktavardžio *šviežgalvis* ‘kas turi šviežią galvą’, regis, nėra atraminuose Duomenyno šaltiniuose, tad galbūt, labiau ištyrus vartoseną, jį irgi galima būtų įtraukti į Duomenyną.

Stoguoti Duomenyne užfiksuotas kaip turintis naują reikšmę ‘krepšinyje – mėginti išmušti varžovo į krepšį mestą kamuolį’¹¹: *Sabonis – tai krepšinio antologija. [...] Jis stoguoja, deda į krepšį, mėto iš kur nori, atakuoja lyg didžiulis pito- nas. Daugiau pavyzdžių iš interneto: per pirmą rungtynių pusę Alytaus „Dzūkija“ „stogavo“ 3 varžovų metimus ir visus 3 kartus pasižymėjo skirtingi žaidėjai • šiuo metu geriausiai sekasi kovoti dėl atšokusių kamuolių ir „stoguoti“, tačiau ir čia rei- kia tobulėti. Interneto vartoseną rodo esant ir kitą, Duomenyne nefiksuojamą, šio veiksmožodžio reikšmę – ‘suteikti stogą, būti stogu – įtakinga apsauga, rei- kalinga ne visada teisėtiems veiksams atlikti ar veiklai organizuoti’ (taip api- brėžtą¹² patį *stogą* Duomenynas pateikia): tarybinės milicijos auklėtinis, apsime- tėlis patriotas, ginantis valdančiųjų klanu interesus ir „stoguojantis“ jų padarytus nusikaltimus • ji pasakojo, jog jei firmoje apsilankydavo kas nors, norintis „stoguoti“ (t. y. saugoti nuo kitų nusikaltėlių už tam tikrą atlyginimą), suteneris paskambindavo į policiją ir pareigūnai netrukus prisistatydavo ir išspresdavo konfliktus ir kt. Įdo- mu, kad pirmosios leksemos (krepšinio termino) abstrakto interneto vartoseno- je nerasta, o antrosios (teisinės srities) 2016 06 04 rasta apie 2050 (nesikartojan- čių – 90), pvz.: labai keista pozicija, labiau primenanti liūdnai pagarsėjusį sovietinių teisėsaugos struktūrų *stogavimą* nusikaltėliams • Daliai Grybauskaitei bus pradėta apkalta Seime dėl N. Venckienės „stogavimo“, – taip strategavo kai kurie įtakingi buvę teisėjai ir prokurorai ir kt.*

NORMIŠKUMAS

„[...] *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas* [...] bus visuomenei skirtas norminama- sis leidinys, kurio tikslas – atspindėti taisyklingą dabartinės bendrinės lietuvių kalbos žodžių vartoseną“ (Liutkevičienė 2010: 141). Todėl į Žodyną gali patekti toli gražu ne visi Duomenyno naujažodžiai.

Duomenų apie Duomenyno naujažodžių normiškumą reikia ieškoti trijuose šios duomenų bazės laukuose, pavadinuose „funkciniai atspalviai“, „normina- moji informacija“ ir „kiti variantai (jei jų yra) ir jų kodifikacijos statusas“ (Mi- liūnaitė 2015: 173). Ne visada juose visuose yra duomenų, kartais naujažodžio ar naujos žodžio reikšmės kodifikacijai išsiaiškinti užtenka įrašo kuriame nors

¹¹ Tačiau jame nėra krepšinio termino *stogas* ‘varžovo metimo į krepšį blokavimas numušant ka- muolį ore, blokas’ (plg. <http://www.zodynas.lt/jaunimo-zodynas/S/stogas>; žiūrėta 2016 07 12). Remiantis šiuo apibrėžimu, matyt, reikėtų tikslinti, konkretinti ir *stoguoti* apibrėžtį – taip vadi- namas ne bet koks varžovo metamo kamuolio išmušimas.

¹² Plg. *stogas* 1. *krim.* ‘apsauga, užnugaris’ (Zaikauskas 2007: 142).

viename iš jų, tarkim, pažymos „žargonybė“ funkcinių atspalvių lauke (pavyzdžiui, *feikinti* ‘melagingai pranešti; apgauti’).

1 LENTELĖ. Naujažodžių atranka į Žodyną pagal Duomenyno kodifikacijos vertinimus¹³

ND			BŽ	
1.	norminis vartotina	<i>apsipirkinėjimas</i> <i>aitvaruoti</i> (norm., vart.)	+	
2.	nenorminis neteiktina nevartotina žargonybė svetimybė skolinys	<i>egzaminuoti</i> (nenorm.) <i>išsikalinėti</i> (nenorm., žarg.) <i>trolinimas</i> (nenorm., žarg.) <i>matymas</i> (neteikt., nenorm.) <i>čilinti</i> (neteikt., žarg., nenorm.) <i>pakoučinimas</i> (žarg.) <i>kliktelėti</i> (nevalt. skol.) <i>frilancinti</i> (nevalt. svet., nenorm.)	–	
3.	nekodifikuota	<i>dekriminalizavimas</i> <i>dietintis</i> <i>svaigti</i> ¹⁴ (nekod., sl.)	?	
4.	0	a	<i>gryninti, įkvipti</i>	+
		b	<i>užknisti</i> (sl.), <i>nugrybauti</i> (sl.)	?

1-ojoje lentelėje matyti, kaip naujažodžių (ne)normiškumas Duomenyne žymimas arba nežymimas ketveriopai:

- varianto statuso lauke įrašant „norminis“ ir / arba pažymint kodifikaciją „vartotina“ (1 lentelės eilutė),
- įvairiai pažymint nenormiškumą visuose ar keliuose minėtuose duomenų bazės laukuose (2 eilutė),
- įrašant, kad naujažodis dar nekodifikuotas (3 eilutė) arba
- apskritai nepateikiant jokios informacijos šiuo klausimu (4 eilutė).

Paskutinė lentelės skiltis rodo, kurių grupių naujažodžiai gali (+) arba negali (–) patekti į Žodyną. Klaustuku pažymėtais atvejais kiekvienas konkretus atvejis nagrinėtinas specialiai.

¹³ Lentelėje vartojami sutrumpinimai: nekod. – nekodifikuota, nenorm. – nenorminis, neteikt. – neteiktina, nevalt. – nevartotina, norm. – norminis, skol. – skolinys, sl. – slengas, svet. – svetimybė, vart. – vartotina, žarg. – žargonybė.

¹⁴ Šio naujažodžio abstraktas *svaigimas* pažymos „nekodifikuota“ neturi, jis tik funkcinių atspalvių lauke pažymėtas kaip slengas (žiūrėta 2016 07 01).

4-oji eilutė padalyta į dvi dalis (a ir b), parodydama dvejopą situaciją, kai žodyninkas turi nuspręsti dėl naujažodžio ar naujos žodžio reikšmės normiškumo, negaudamas šiuo klausimu informacijos iš Duomenyno. Kai kuriais atvejais problemų nekyla (4a eilutė), pavyzdžiui, akivaizdu, kad nauja žodžio *gryninti* reikšmė ‘versti grynaisiais (kalbant apie pinigus, vertybinius popierius ir pan.)’ ar naujadaras *įkvipti* ‘įgauti kvapą, pasiimti kvapu’ yra norminiai ir gali būti pateikiami norminiame žodyne (jei atitinka kitus žodžių atrankos kriterijus). Sudėtingiau yra kitais atvejais (4b eilutė), kai konkrečios, nedviprasmiškos arba jokios informacijos apie rūpimo naujažodžio normiškumą Duomenyne nėra. Tarkim, nauja, slengui priskiriama žodžio *užknisti* reikšmė ‘išvesti iš kantrybės; įkyrėti iki gyvo kaulo’ Duomenyne turi pastabą vartotojams: „plačiai paplitęs slengo žodis, ties riba į bendrinę kalbą“. *Nugrybauti* atveju (regis, analogišku – nauja, irgi slengui priskirta reikšmė ‘nuklysti (ir perkeltine reikšme)’) tokios pastabos nėra. Žodynininkams reikia nuspręsti, ar ta riba į bendrinę kalbą *užknisti* atveju jau peržengta, ar galima remtis šio žodžio analogija sprendžiant apie *nugrybauti* normiškumą, jei ne – tai kas trukdo juos laikyti norminiais. Dar nepamirština, kad tai išvestiniai žodžiai, darybiškai santykiaujantys su atitinkamais nepriešdėliniais veiksmažodžiais, be to, greičiausiai turintys ir savo vedinių (pvz.: *nugrybavimas*, *grybauti*, *grybavimas*, *nusigrybauti*, *nusigrybavimas*; *užknisimas*, *užknisėjas*, *-a*, *knisti*, *knisėjas*, *knisimas*¹⁵ ir kt.), kuriuos (ir vienus, ir

¹⁵ Nė vieno iš jų Duomenynas nepateikia, nors interneto vartosenoje jie randami: 2016 07 01 *nugrybavimas* pavyzdžių rasta 5850 (nesikartojančių 130): *nemėgstu eksperimentinio kino ir nugrybavimo į muzikinio klipo stilių • bet grįžtam atgal į temą, nes vėl nugrybavimas bus :) • populiarių Holivudo filmų nugrybavimai • o tas nugrybavimas finansine išraiška - 27 000 litų iš mano kišenės • gal forumo dalyviai neužpyks už mūsų nugrybavimą, jei ką moderatoriai įves tvarką • nevažiukit ant teisėjų, nugrybavimai paprastai yra skundžiami proceso įstatymų nustatyta tvarka, o ir šiaip tai nerimtai atrodo (visi mes grybaujam kartais) ir kt.; nusigrybavimas – atitinkamai 4678 (99): *man tai jis gan neblogas o apie Star Gate Atlantis net nesneku nes ten tau jau nusigrybavimas i lankas nes benera pagrindiniu aktoriu • taip kad kurjeris savo skambiom antrastem ir nusigrybavimais, eilini karta PRO SONA • mergaitė bando laužti geležinkelio istorijos specialistę, tačiau nusigrybavimas į pievas totalus • žmogus norėdamas paskaityti apie jį dominantį dalyką turi skaityti ir forumiečių nusigrybavimus ir kt. Dar po keletą vartosenos pavyzdžių su kito minėto darybos lizdo žodžiais: užknisimas – viena žinutė su spam yra tiesiog spam, 4 identiškos žinutės jau yra forumo teršimas ir žmonių užknisimas • na tuomet lieka du keliai: nustot skųstis dėl popso užknisimo juodumo ir toliau jo klausytis per komercines radijo stotis arba pasijungti StartFM • jei tai daroma (skambinama) jau iki užknisimo, kas dvi minutes, tai tikrai gali tą abonentą apskųsti operatoriui • eiliškumas turėtų būti toks: pradžioje skaitome įstatymą, vėliau reiškiamame nuomones ir užknisimus; knisti – tas „ydas“ jūs kilniai atleisdavote vienas kitam, tai dabar jos ima jus „knisti“ • kaip mane knisa tie dviračių takai zigzagais priterlioti ant šaligatvių • labiausiai knisantis metų laikas man yra žiema; knisėjas, -a – prie Tavo akių aš į šią skiltį surašysiu didžiulį raštą, koks aš toks-anoks neteiskus melagis ir proto knisėjas; knisimas – tai – ne žinios iš Rusijos, o eilinis propagandinis smegenų knisimas • reikia nereaguot i kai kuriuos proto knisimus ir abiems bus viskas tvarkoj.**

kitus) žodyno kūrėjams irgi reikia išnagrinėti semantikos, vartosenos dažnumo, normiškumo ir kt. požyriais, kad jie pamatuotai būtų įtraukti arba atsisakyti įtraukti į norminamąjį žodyną. Todėl Duomenyno reikšmė ir svarba leksikografiniam darbui darosi itin ryški, nes jame tikimasi rasti kiek įmanoma naujausią ir norminimo prasme kvalifikuočiausią informaciją.

Naujo žodžio savo įmonei ar gaminiui pavadinti ieškantiems Duomenyno naudotojams jo įvade patariama pasiskaityti ir pastabas, „ar jums patikęs žodis atitinka bendrinės lietuvių kalbos normas“ (http://naujazodziai.lki.lt/Index.asp?Apie_duomenyna). Žodyno kūrėjai taip pat remiasi šia naudinga ir jiems būtina informacija, ir tikisi, kad Duomenyne bėgant laikui vis didesnė naujažodžių dalis statusą „nekodifikuota“ pakeis į „norminis“ arba „nenorminis“, „neteiktinas“.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

1. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* – vienas iš nedaugelio profesionaliai kaupiamų ir tvarkomų leksikografinių šaltinių, kurio pagrindinis tikslas – laiku pastebėti ir fiksuoti naujus leksikos reiškinius bei nustatyti jų normiškumą ir teikti rekomendacijas kalbos vartotojams. Be jo duomenų sunku būtų įsivaizuoti bet kuri dabartinės lietuvių kalbos žodyną.
2. Duomenyno duomenys į žodynus negali ir neturi būti perkeliama akla. Jie tėra pirminė medžiaga tolesniems vartosenos tyrimams ir metodiškam leksikografiniam apdorojimui. Kiek ir kokių naujažodžių iš Duomenyno traukti į vieną ar kitą žodyną, priklauso nuo to žodyno tikslų, apimties, paskirties ir kūrimo principų.
3. *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas* – norminis aiškinamasis dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Iš Duomenyno į jį turėtų patekti nauja norminė leksika. Tad didelė, nenorminė, Duomenyno antraštyno dalis (svetimybės, žargonas, slengas, dalis nekodifikuotos leksikos ir kt.) šiam žodynui netinka. Taip pat, dėl retos vartosenos, atkrinta pavieniai, autoriniai naujadarai, okazionalizmai.
4. Sprendžiant, ar naujažodis pateiktinas Žodyne, tikrinama ir tikslinama jo semantinė struktūra, reikšmių apibrėžtys, darybiniai ryšiai, vedinių vartosenos ir kt. Į šį žodyną trauktini tik pakankamai dažni, platesnės vartojimo srities (ne specifiniai terminai) naujažodžiai.
5. Pritaikant Duomenyno duomenis Žodynui, atkreiptinas dėmesys į sangražinius vedinius, naujažodžių daugiareikšmiškumą, apibrėžčių formulavimą.
6. Žodyne greta veiksmožodžių nuosekliai pateikiami atrankos kriterijus atitinkantys reguliarios darybos abstraktai. Todėl nusprendus jame teikti Duomenyne rastą naują veiksmožodį ar jo abstraktą, padarytą su priesagą

- imas / -ymas, būtina iširti ir kito iš šios poros narių galimą buvimą ir vartoseną. Jei pastarasis atitinka minėtus Žodyno atrankos kriterijus (normiškumo, vartosenos dažnumo, paplitimo ir kt.), į žodyną trauktinas ir jis.
7. Duomenyno įvade, išvardijus, kokio pobūdžio informacija jame kaupiama, konstatuojama: „Taigi duomenynas – daugiau nei žodynas, be kita ko, iliustruotas autentiškais vartosenos faktais (su nurodytais šaltiniais) ir nuotraukomis.“ (http://naujazodziai.lki.lt/Index.asp?Apie_duomenyna). Ko gero, tiksliau būtų sakyti, kad tai yra kitokia nei žodynas (turinti kitus tikslus, sprendžianti kitus uždavinius, atliekanti nevienodas funkcijas ir kitaip sistemiškai) leksinių duomenų ir informacijos apie juos sanakaupa, iš kurios žodynininkai semiasi žinių, siekdami naująją leksiką pateikti leksikografiniuose leidiniuose. Tam, kad tai būtų padaryta tinkamai, reikia padirbėti, be kita ko, ir pildant bei tikslinant nevienodai gausią ir išsamią Duomenyne sukauptą informaciją. Šio darbo rezultatai po kurio laiko turėtų būti matomi dabartinę vartoseną atspindinčiuose sistemiškai parengtuose žodynuose. Pastarieji savo ruožtu irgi galėtų būti naudingi tam pačiam Duomenynui, kad ir tikslinant naujažodžių semantinę struktūrą, jų apibrėžtis ir pan. Trumpiau tariant, jei Duomenynas yra „įrankis kalbos mokslo darbams (pravartus leksikologams, leksikografams, kalbos normintojams) ir naudinga faktų sanakaupa“ (*ibid.*), tai Žodynas turėtų būti vienas iš jo parankinių veikalų.

LITERATŪRA

DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. Vytautas Ambrazas. 2-asis pataisytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

Liutkevičienė Danutė 2010: Bendrinės lietuvių kalbos žodyno struktūra, tikslai ir perspektyvos. – *Kalbos kultūra* 83, 141–150.

Liutkevičienė Danutė, Naktinienė Gertrūda, Vosylytė Klementina 2010: Veiksmožodžiai ir jų abstraktai *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne*. – *Leksikografija ir leksikologija* 2. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 235–251.

Miliūnaitė Rita 2015: Naujažodžių atranka ir pateikimas „Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne“. – *Leksikografija ir leksikologija* 5. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 161–184.

Murmulaitytė Daiva 2000: Vedinių pateikimas *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* pamatinių žodžių straipsniuose. – *Acta Linguistica Lithuanica* 42, 141–159.

Murmulaitytė Daiva 2012: Vedinių pateikimo sistemiškumas *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne*. – *Kalbos kultūra* 85, 71–91.

Urbutis Vincas 1978: *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslas; 2-asis leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.

Zaikauskas Egidijus 2007: *Kalbos paribiai ir užribiai: lietuvių žargono žodynėlis*. Vilnius: Alma littera.

ŠALTINIAI

BŽ – rengiamas *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*. Redaktorių kolegija: Danutė Liutkevičienė (vyr. redaktorė), Gertrūda Naktinienė, Ritutė Petrokienė, Dovilė Svetikienė, Klementina Vosylytė, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013–2015. Prieiga internete: <http://bkz.lki.lt>.

DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Kaunas: Kauno Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/index.jsp>.

DŽe – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*: šeštas (trečias elektroninis) leidimas, vyr. red. Stasys Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006; internetinė versija, 2011. Prieiga internete: <http://dz.lki.lt>.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20, 1941–2002, elektroninis variantas, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. red.), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008. Prieiga internete: www.lkz.lt.

ND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. Internetinė duomenų bazė, sud. Rita Miliūnaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://naujazodziai.lki.lt>.

Jaunimo žodynas. Prieiga internete: <http://www.zodynas.lt/jaunimo-zodynas/>.

American Heritage Dictionary. Prieiga internete: <http://americanheritage.yourdictionary.com/>.

Vocabulary.com. Prieiga internete: <https://www.vocabulary.com/dictionary/lyophilize>.

Your dictionary. Prieiga internete: <http://www.yourdictionary.com/>.

Wikipedia. The Free Encyklopedia. Prieiga internete: <https://en.wikipedia.org/wiki/>.

Webster's New World College Dictionary. Prieiga internete: <http://websters.yourdictionary.com/>.

The Lexis of the *Database of Lithuanian Neologisms* Is on Its Way to the *Dictionary of Standard Lithuanian*

SUMMARY

The *Database of Lithuanian Neologisms* is a unique source for the *Dictionary of Standard Lithuanian* (*Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*) satisfying the needs of dictionary compilers who update the dictionary on a regular basis and for that purpose require information about all new lexis and its codification. The two databases of the lexicon differ in their aims, goals, functions, methodological principles of compilation and data selection, structure, and system. Before entering the Dictionary, the materials of the Database should be lexicographically processed. When investigating the Database, an attempt was made to identify the way of neologisms to the Dictionary; what should be taken into consideration by dictionary compilers when adjusting the data of the Database for the purposes of the Dictionary. To pursue the aims of the investigation, verbs and their suffixal derivatives were selected, namely, deverbal abstract nouns derived with the help of the suffix *-imas/-ymas*. They include neologisms, such as new coinages, borrowings and hybrids, and already existing words which have acquired new meanings. It was established that to be able to decide which neologisms should be included in the Dictionary, some important aspects have to be taken into consideration, such as the regularity of deriving abstract nouns from verbs, reflexive derivatives, polysemy, meanings of neologisms and their definitions as well as normativity.

Despite that in theory the above abstract nouns can be derived from any verb, in case of neologisms such abstract noun–base verb pairs are actually used in about $\frac{3}{4}$ of all potential cases. In the Database, only about 17–25 %, i.e. no more than $\frac{1}{4}$ of the above group of neologisms, are given in pairs, including base verbs and derived abstract nouns. When deciding whether a neologism should be included in the Dictionary, from a lexicographer's point of view, the pairs *verb–abstract noun derived with the help of the suffix -imas/-ymas* should be treated together, even if the Database fails to give one member of the pair. In a similar way, simple and reflexive verbs and abstract deverbal nouns should be investigated.

The definitions of the Database are the starting point when writing dictionary entries. On the basis of actual usage attested in the Database and found in other sources, the definition of meaning is updated by broadening or narrowing it, or starting another definition. It is often identified that a neologism has more meanings than attested in the Database or several lexemes could be treated as one by suggesting a more abstract definition.

A dictionary performs a normative function; therefore, a large part of neologisms treated in the Database as non-normative, unacceptable, jargon, loans and borrowings are not transferred to the Dictionary.

Not all neologisms discussed in the paper should be included in the Dictionary; selection criteria include more than just innovativeness and normativity of the lexis. They also cover such aspects as purposefulness, frequency and spread of use, etc. The paper takes a broader perspective and seeks to demonstrate that the information of the Database should be updated and processed before it becomes part of a dictionary, not necessarily the *Dictionary of Standard Lithuanian*. Presumably, the results of the investigation could contribute to establishing more rigid lexicographic principles when dealing with verbs and abstract deverbal nouns as well as with words of other lexical fields.

Pastaba: Straipsnio anotaciją ir santrauką į anglų kalbą vertė Inesa Šeškauskienė.

Įteikta 2016 m. liepos 27 d.

DAIVA MURMULAITYTĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

Daiva.Murmulaityte@lki.lt